

Badiou'nun Hakikat Etiği Terör ve Kötülükleri Savuşturabilir mi?

Can Badiou's Ethics of Truth Fend off Terror and Evils?

Keveser ÇELİK

Süleyman Demirel Üniversitesi, Felsefe Bölümü, kevesercelik@sdu.edu.tr
ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0001-6604-3650

Öz

İnsanlığın kaçınılmaz gerçekliği olarak kötülük sorunu din felsefesi kadar etiğin de sorunudur. Kötülüğün ürkütücü biçimlerinden biri kendini terör biçiminde göstermektedir. Bu kötülük biçimi, sadece yerel değil tüm dünyayı ilgilendiren bir sorundur. İnsan haklarıyla özdeşleştirilen bir etik yaklaşım böyle bir küresel kötülüğü savuşturabilir mi? Çağdaş Fransız filozofu Alain Badiou'ya göre savuşturamaz. Zira Badiou, kötülükler karşısında insanı koruma iddiasında bulunan modern insan hakları yaklaşımını eleştirir ve kendi hakikat etiğini ortaya koyar. Biz çalışmamızda söz konusu sorgulamayı onun hakikat etiği ve bu etikle özdeşleştirilen felsefesi üzerinden yapmayı amaçlamaktayız.

Anahtar Kelimeler: Badiou, Hakikat Etiği, Terör, Kötülük, Felsefe.

Abstract

The problem of evil as an inevitable reality of humanity is a problem of ethics as well as philosophy of religion. One of the frightening forms of evil manifests itself in the form of terror. This form of evil is a global problem, not just a local one. Can an ethical approach identified with human rights fend off such a global evil? According to the contemporary French philosopher Alain Badiou, it cannot fend off. Because Badiou criticizes the modern human rights approach, which claims to protect human beings against evils, and reveals his own ethics of truth. In our study, we aim to make the questioning through his ethics of truth and the philosophy associated with this ethics.

Keywords: Badiou, The Ethics of Truth, Terror, Evil, Philosophy.

Dünyanın felsefeye, felsefenin zannettiğinden daha fazla ihtiyacı olduğu kanaatindeyim, iyimserliğimin nedeni de bu. Felsefe hasta, ölüyor da olabilir, ama dünyanın (dünyanın, bir Tanrı'nın ya da peygamberin değil, dünyanın) felsefeye "Ayağa kalk ve yürü!" dediğinden eminim.¹

Giriş

Mutlak doğruların ve değişmez ilkelerin peşinde kalarak hayatı tanımlama çabaları modern dönemde kendisini daha fazla hissettirmektedir. Söz konusu kavrayışın uygulamadaki örneklerini Müslüman dünya, özelde de ülkemiz ve kültürümüzün de içinde bulunduğu Ortadoğu coğrafyasında çok açık görmekteyiz. Bu coğrafyada bazı kavramlar bağlamından uzaklaştırılmakla, anlamını yitirmekle ve yaşanabilir olanla bağlarını kesmekle kalmamakta, aynı zamanda onları kullananların kimliğinin nereye ait olduğunu da problemlile hale getirmektedir. Nitekim din, ahlak, doğruluk ya da hakikat, bireyin özgür varlığı, "hepimizin Allah'ı," "inananlar kardeştir" gibi adlandırmalar ve buna bağlı tanımlamalar ortak ve evrensel bir kabul görebilecek tavır alıştan uzak, öznel güç alanlarına dönüşmüş görünmektedir. Kavramların kırılabilirliği karşısında, yeni tanımlamalara katkı sağlamak başarısız kalan Müslüman düşünürler her olumsuz olay karşısında, "çağında bulunan ve sürdüren" olarak özneyi dışarıda tutmaya çalışıyor görünmektedir. Bu da hakikat-özne birlikteliğini problemlile duruma sokmaktadır.

Olayları tanımlama ve değerlendirmede tekçi yaklaşımlar, olayların özünü yakalamakta ve kavramakta başarılı olamamaktadır. Müslüman dünyada yaşanan kültürel, politik, dahası oluşun içinde olma anlamında insanı içine alan tüm olaylar tekçi yaklaşımlara göre tahlil edilmeye çalışılmaktadır. İçinde

¹ Badiou, Alain (2006), *Sonsuz Düşünce* (Çev. Işık Ergüden-Tuncay Birkan), İstanbul: Metis, s. 25.

yaşadığımız, bitmek tükenmek bilmeyen çatışma ve fikir adına ileri sürülen tezler üzerindeki anlaşmazlıklar, bu iddiayı doğrular niteliktedir.

Şimdinin varlık serüveninde kavramların lekelendiği bir dünyada, Müslüman dünyanın da bu kavramların üzerindeki lekeleri kaldırmak için çaba gösterebilmesi için, “ne” üzerinden bazı tanımlamalara yeniden bakması zorunludur. Bu noktada ilahiyatçı ve felsefecilerin sorumluluğu büyüktür. Batılı kullanımıyla etik ve onun Türkçe’deki tartışmalı karşılığı ahlak üzerine yeniden bir bakışın olanağını soruşturma yolundan hareketle, “terör”ün, terör gibi kötülüklerin, ayrıştırmanın, kamplaşmanın ve inanç üzerinden “ötekileştirme”nin kendi tanımlamaları içinde bir yere ve sisteme ait algılanma ya da algılatma tavrının ele alınışında felsefenin oynayabileceği rolü göz ardı edilemez. Felsefenin böyle bir rolünü dikkate alarak bu çalışmada çağdaş Fransız filozof Alain Badiou’unun (1937-) etik felsefesini ya da “Hakikat etiği”ni referans alarak bu hızlı değişim ve yok olma düzeyinde Müslüman dünyadaki kayboluş üzerine bir ışık tutmaya çalışacağız. Neden Alain Badiou? Badiou, felsefesinde birçok kavramı yeniden ele almasıyla dikkat çekmektedir. Bu kavramlar arasında varlık, hakikat, olay ve özne tanımları bir arınmaya işaret etmektedir. Felsefi bir kategori olarak hakikat kavramı, Badiou için, her şey asıl anlamından uzaklaştırılarak hem anlam hem de uygulayım boşluğu yaşamaktadır. Hakikat her yerde ve her zaman aynı ve değişmez midir? Eğer durum böyleyse, kültürlerin çokluğu ile dinlerin çokluğunun anlamı nedir ve nerede durmaktadır? Bu çalışmadaki temel amacımız coğrafyamızın gerçekliği olarak, din felsefesinin ifadesiyle bir kötülük olarak terör olayını Badiou’nun hakikat etiği açısından felsefecinin nasıl okuyabileceğinin imkânı üzerine düşünmektir.

Bununla birlikte bu çalışma yaşananı ve olanı, “durum”u ya da “olay”ı dikkate alarak bir açıklığa kavuşturmanın ve çözüm arayışının peşinde yürümeyi amaçlamaktadır. Öncelikle bir olanı açığa çıkarmak adına Badiou’nun bir resmini aynen aktararak başlayacağız. Ardından da adına Müslüman coğrafya denen dünyanın bir yerinde din adına yaşanan olarak bu olan üzerine kısa bir resim sunacağız. Buradan da din ile birlikte felsefenin tüm bu yaşananlara bir cevabının olabileceği ümidiyle Badiou’nun Hakikat etiğinin tasvir ve tahlilini yapacağız. Daha sonra bu etiğin, felsefe adına yaşanabilir “daha iyi bir dünya” için imkân yaratıp yaratmadığını sorgulayacağız.

Badiou “Felsefe ve Terörizme Karşı Savaş”² adlı çalışmasının Yöntem başlığı altında 11 Eylül 2001’de New York’ta İkiz Kuleler üzerinden yaşanan olayı ele almaktadır. Bu olayda,

... sonradan olma suikastçı pilotları gibi yolcuları da birer güdümlü füzeyle dönüştürülmüş olan uçaklarca imhası karşısında her yerde yoğun bir duygulanımın [affect] yaşanmış olduğu aşikârdır. Gizliden gizliye sevindikleri söylenebilecek olanlar için bile –sayısız insandan, hepsi de o yalnız kalmış kasvetli Amerikan süpergücüne düşman olan yüz milyonlarca insandan bahsediyoruz- yine de inanılmaz bir kitle katliamıydı bu. Bu duruma uygun sözcük “saldırı” değildir. Çarın saltanat arabasına yerleştirilen nihilist bombaları hatırlatıyor, Saraybosna suikastını; bir “çağ sonu” yankısı var bu sözcükte, ama öteki yüzyıla ait. ... Uzun uzadıya düşünülüp taşınılmış ama yine de sessiz kalmış, devasa bir cinayet bu. Kimse üstlenmiyor.³

Müslüman coğrafyaya baktığımızda aynı resmin farklı tonlarda cinayetleri meşru gördüğü izlenimi taşıyan zihinlerin olabileceğini görüyoruz. IŞİD denen bir terör örgütü (bu tür yapılanmaların herhangi bir dinle bağlantılandırılmasının çok yanlış ve alakasız olduğunu düşünüyorum) Musul’u işgal ederken, hemen ardından, hem de bir gün sonra 3 İsraili genç kaçırılıyor ve bir hafta sonra da cesetleri bulunuyor. IŞİD bu coğrafyada Türkleri öldürmeye başlarken, birilerine göre de İsrail de Müslümanları “dünyanın gözü önünde” öldürüyor.

Tüm bu olanlar tam bir “duygulanım” durumlarıdır. Burada konuşması gereken hem din hem felsefedir. Din burada kendince bir takım insani ve kendi inanç bakış açısından doğrular ileri sürerken insani idealleri dikkate alarak konuşur. Felsefe özü gereği bu “duygulanım”ı dikkate almalıdır. Bunu Derrida’nın, “11 Eylül” olayına yönelik şu açıklaması da desteklemektedir:

Böylesi bir “olay” elbette felsefi bir karşılığı gerektiriyor. Daha doğrusu felsefi söylemin en derinine yerleşmiş olan kavramsal varsayımları en temel düzeylerinde sorgulayan bir karşılık. Bu “olay”ı

² Badiou (2006): 97–115.

³ Badiou (2006): 97.

betimleyen, adlandıran kategorize eden kavramlar “dogmatik bir uyku”nun ürünleridir; bizi bu uykudan ancak yeni bir felsefi düşünüm (...) uyandırabilir.⁴

Burada, Badiou gibi düşünerek, öne çıkan tüm olanların ortak noktasının “terör” adı altında birleştirilmeleri gerektiğini iddia ediyoruz. Terör neyi hedef alır? sorusu işleviyle birlikte ele alınmalıdır. Buna göre (i) terör özneyi belirler, terör ediminin hedef aldığı özneyi, vurulanı, yasa boğulanı ve intikamcı misillemede bulunması gerekeni tanımlar. (ii) Terörizm kesin bir betimlemeyle karşılaşır: “İslamcı.” (iii) Bir yanıltma taktiği olarak “terörizme karşı savaş,” yalanını doğurur. Aslında bu savaş, “İslamcı terörizme” karşı savaştır.⁵

11 Eylül olayıyla birlikte din “terörizm” ile birlikte sıkça anılır hale gelmiştir. Özellikle terörizmle çokça anılan din, “köktendincilik” olarak adlandırılan dindir. Ancak bu birlikte anılma terörizmle hiçbir şekilde yan yana gelmeyen dini de yıpratmış ve zarar vermiştir. Bu noktada felsefecilere büyük sorumluluk düşmektedir: bu yaşananlara sessiz kalmamak. Habermas, böyle bir felsefi sorumlulukla bu konu üzerine kafa yoran filozoflardan biridir. Ona göre “köktendinci” kavramını genel olarak, “kendi inanç ve gerekçelerini, rasyonel olarak kabul edilmeleri imkânsız olsa dahi siyaseten hayata geçirmekte direnen bir zihniyeti nitelendirmek” için kullanılmaktadır.⁶ Dolayısıyla köktendincilik, belirli bir dinsel metinden, dinsel dogmadan ziyade inanç tarzımızla ya da inanma biçimimizle ilişkilidir.⁷ Bu yüzden “terörist köktenciler” “kendi derinliklerinde gerçek inançtan yoksunlar”dır. Bunun kanıtı olarak Zizek, “şiddetli patlamaları”nı gösterir.⁸

Müslüman düşünürler İslam ve terör bir arada bulunmaz dese de bu, mevcut durumda ya da egemen anlayışta herhangi bir değişiklik yaratmayacaktır; bununla birlikte bu tür söylemler bu tür kötülükleri de ortadan kaldırmayacaktır. Çünkü burada öne çıkan terörizmin ne olduğunun ötesinde, derinde olanın öne çıkarılması ve “duygulanım” alanları var etme biçimidir. Felsefe bu anlamda bu olanın peşinde olmalı ve bunu kendine görev edinmelidir. Derrida'nın ifadeleriyle,

Bir “felsefeci” [filozof], “kavrama” ile “gerekçelendirme” arasında ayırım yapmaya yarayacak yeni bir ölçüt öğretisi arayışında olan kimsedir. Çünkü “savaşa” ve “terörizme” yol açan belli bir olaylar zinciri ya da ilişkiler dizisi, hiçbir biçimde gerekçelendirilmeden ve hatta kınayarak ve başka ilişkiler bulmaya girişilerek tanımlanabilir, kavranabilir ve açıklanabilir. Terörizm faaliyetleri (devlet kaynaklı olsun olmasın), onlara neden olan ve hatta meşrulaştıran durum göz ardı etmek zorunda olmadan, koşulsuz olarak kınanabilir.⁹

Tarihe baktığımızda, Arendt'in dediği gibi, insanları korkutmanın ve böylece onlara kolay boyun eğdirmenin bir aracı olarak terörün farklı biçimlere büründüğünü görürüz.¹⁰ Terör, hangi biçime bürünürse bürünsün, hiçbir şekilde mazur görülemez; her haliyle kötücüdür. Aynı şekilde bunu “Köktendincilik ve Terör” üzerine kendisiyle yapılan söyleşide Habermas, açıkça şöyle dile getirmektedir: “Etik açıdan hangi gerekçeyle ve hangi durumda yapılmış olursa olsun, hiçbir terörist eylem mazur görülemez.”¹¹

İlk zamanlar “terör”ü meşru gören ve uygulayan” anlamında kullanılan “terörist” sözcüğü, bugün anlam çokluğu yaşanan kavramlardan biridir. “Devlet iktidarının uygulanışındaki özel bir durumu niteleyen “terörizm” sözcüğü,” bugün çok farklı yerde durmaktadır. Mesela, Amerikalılar için terörist, “Amerikalıların mal ve canlarına kastedenlerin oluşturduğu o bulutsu ya da en azından fazlasıyla bulanık grup”tur.¹² Bugün terörist aynı zamanda “bir propaganda terimidir,” dolayısıyla “yansız bir şekilde okunmaz. Siyasi durumları, nedenlerini ve sonuçlarını her türlü akılcı muhakemeden muaf kılar.” Terörist, ayrıca “eylemin biçimini” ifade eden bir durumdur. Bunu üç ölçüt belirlemektedir; terörist ve

⁴ Derrida, Jacques (2008), Otoimmünite: Gerçek ve Simgesel İntiharlar, Jacques Derrida'yla Söyleşi, *Terör Günlerinde Felsefe: Jürgen Habermas ve Jacques Derrida İle Diyaloglar* (Haz. Giovanna Borradori, Çev. Emre Barca) içinde, İstanbul: YKY, s. 128-129.

⁵ Badiou (2006): 98.

⁶ Habermas, Jürgen (2008), Köktendincilik ve Terör, Habermas'la Söyleşi, *Terör Günlerinde Felsefe: Jürgen Habermas ve Jacques Derrida İle Diyaloglar* (Haz. Giovanna Borradori, Çev. Emre Barca) içinde, İstanbul: YKY, s. 52.

⁷ Borradori, Giovanna (2008), “Terörizmin Yeniden İnşası”, *Terör Günlerinde Felsefe: Jürgen Habermas ve Jacques Derrida İle Diyaloglar* (Haz. Giovanna Borradori, Çev. Emre Barca) içinde, İstanbul: YKY, s. 97.

⁸ Zizek, Slavoj (2018), *Şiddet* (Çev. Ahmet Ergenç), İstanbul: Encore Yayınları, s. 85.

⁹ Derrida (2008). 135-136.

¹⁰ Arendt, Hannah (2014), “İnsanlık ve Terör,” *Formasyon, Sürgün, Totalitarizm: Anlama Denemeleri 1930-1954* (Haz. Jerome Kohn, Çev. İbrahim Yıldız) içinde, Ankara: Dipnot Yayınları, s. 412

¹¹ Habermas (2008): 56.

¹² Badiou (2006): 99, 100.

terörün tanımı da buna göre yapılmaktadır: (i) “kamuoyu ve onu şekillendirmeye çalışanlara göre, öncelikle, gerçek ya da mitolojik yasadışı şebekelerin ürünü olan ve devletin yapmadığı seyirlik eylem”dir. (ii) “Öldürmeyi ya da imha etmeyi hedefleyen, şiddete dayalı bir eylemdir.” (iii) “Sivillerle savaşçılar arasında ayırım yapmayan bir eylemdir.”¹³

Bu tanımlama biçimi, yukarıda verilen resimlere uygulandığında, her birinin terörist adı altında adlandırılmaları gerekecektir. Çünkü Zizek’in ifadesiyle,

“Terörist” saldırıların afallatıcı yanı, kötülüğü egotizm ya da ortak çıkarı gözetmemek, iyiliği ise daha yüce bir amaç için kendini feda etmeye hazır olma hali olarak gören standart karşıtlığımızı uymamalarıdır. Teröristler ister istemez Milton’ın “Kötülük sen benim İyiliğim ol” diyen Şeytan’ına benziyorlar.¹⁴

Kabul edilmelidir ki, ister Kerkük’te, ister Gazze’de, isterse dünyanın adı bilinmeyen ve duyulmayan herhangi bir yerinde olsun, terörist artık kesin bir adla kötülükle özdeşdir. Nitekim terörist, “kötülüğün resmi simgesi olan bir eylemi nitelemektedir.”¹⁵ Ancak bu kötülüğü biz, Batılı devletlerin tanımladığı ve onun karşısına da kendi iyiliğini koyduğu bir kötülük olarak tanımlamıyoruz.¹⁶

“Terörist”, “kötücül bir insan”dır. Peki kötücül insan kimdir? Zizek’e göre “kötücül bir insan “sadece kendi çıkarlarını düşünen” bir egoist *değildir*. Gerçek bir egoist başkalarını bedbaht etmeye vakit bulamayacak kadar kendi iyiliğiyle meşguldür. Kötü bir insanın temel kötülüğü tam da kendinden çok başkalarıyla meşgul olmasıdır.”¹⁷

Bu ‘olan’daki sıkıntı, terörizmin karşısında duran hep Batılı zihnin ve gücün varlık göstermesine karşın Müslüman entelektüel zihinler, ‘ne’ ve ‘neden’ üzerine kafa yormaktan uzak durmaktadırlar. Teröristler ve onların karşısında kendini savunan “biz”, yani, büyük olasılıkla, “biz Amerikalılar” vardır. Büyük harflerle söylenen bir uyutma daha vardır. Terör istikrarı bozmak ve düzeni yok etmek istemektedir. Bu da Batılı düzendir, Amerikan rüyasını yıkmaktır. Bunlara katılmak bir duygulanım dili var edebilir. Ancak burada bizim sorunumuz, felsefe olarak felsefenin böyle bir duygulanımı nasıl dikkate alabileceği ve boşlukları nasıl doldurabileceği düşüncesidir. Din burada din olarak öne çıkma imkanlarını gözden geçirmelidir. Din, artık her yerde, her zaman olduğu gibi, siyaset tarafından araçsallaştırılmasına karşı çıkacak entelektüel bir yola girmenin mücadelesine dahil olmalıdır. Ancak Badiou, “dinin ve her türden siyasi sürecin -en şiddetlileri de dahi- iç içe girmesi, hiç de İslam’a özgü bir durum değildir”¹⁸ demesi olgusal olsa da, din din olması bakımından farklıdır. O şu noktalara dikkat çekmektedir:

Dinin siyasi araçsallaştırılmasının da Amerika Birleşik Devletleri tarafından sürekli araçsallaştırıldığını saptamakta fayda vardır. On yıllar boyunca Amerika Birleşik Devletleri siyasetinin önemli sabitlerinden biri bu olmuştur. Sovyet nüfusundan korkarak, Arap dünyasında laik bir siyasete yakından uzaktan benzeyen ne varsa onunla mücadele etmişlerdir. ... Suudi Arabistan, Kuveyt ve Pakistan’daki gerici fanatikleri tam tekmil desteklemişlerdir. ... Filistin’de Hamas’ın gelişmesinin başlangıçta İsrail gizli servisleri tarafından, El-Fetih’in hegemonyasına karşı mükemmel bir durum olarak kabul edildiğini herkes bilmektedir; zira hatırlayacağınız gibi El Fetih’in sloganı laik ve demokratik bir Filistin’di ve saflarında çok sayıda Hristiyan da bulunmaktaydı.¹⁹

Dinin metinsel bağlamından uzaklığı kullanarak araçsallaştırılması Ortadoğu kültürlerinde yeni bir şey değildir. Bu, “İslamcı” adlandırılmasıyla süslendirilmekte ve cezbedici hale getirilmektedir. Bu anlamda “İslamcı yüklemi, genellikle devletin herkesin bilmemesinde fayda olan tatsız siyasi operasyonlarını, öznel kaynakları rahat rahat harekete geçirebilen “kültürel” kategorilerin ardına gizlenmektedir.”²⁰ Bu açıdan bakınca, Badiou’ya göre, “İslamcı terörizmdeki İslamcı yüklemimin “terörizm” sözcüğüne görünür bir içerikten (söz konusu durumda siyasi içerikten) yoksundur. Yapay bir tarihselleştirir.”²¹ Bu tür kötülük adlandırmalarını Badiou şöyle yorumlamaktadır:

¹³ Badiou (2006): 99,100.

¹⁴ Zizek (2018): 86.

¹⁵ Badiou (2006): 101.

¹⁶ Krş. Badiou (2006): 101.

¹⁷ Zizek (2018): 90.

¹⁸ Badiou (2006): 104.

¹⁹ Badiou (2006): 105.

²⁰ Badiou (2006): 106.

²¹ Badiou (2006). 106.

Uyguruluklar savaşı, demokrasilerin ve terörizmin çatışması, insan hakları ile dinsel fanatizmin hakları arasındaki amansız mücadele, “Arap”, “Yahudi”, “Batılı”, “Slav” gibi ırksal, tarihsel, sömürgeci ya da kurban imleyenlerinin yükselişi; bütün bunlar ideolojik bir gölge tiyatrosundan başka bir şey değildir ve bunun ardında tek gerçek bir oyun oynanmaktadır: Müteveffa komünizmlerin yerine, günümüzde kaosa teslim edilmiş geniş insan kitlelerinin politik özgürleşmesinin bir başka rasyonel yolunun, acılı, dağınık, bulanık ve ağır ağır geçişi.²²

Badiou, felsefesinde dinin bu yolla araçsallaştırılması gibi etiğin araçsallaştırılmasını da tartışır. O, etiğin araçsallaştırılmasına kendi çağı açısından gördüğü ve üzerinde düşünülmesinin gerektiğine inandığı temel bir problem olarak dikkat çekmektedir. Ona göre etik gücün, siyasetin, sanatın, hatta günlük hayatın, birçok şeyin aracı haline gelmiş ve içi boşaltılmıştır.²³ Tüm bunlar karşısında Badiou “mantıklı isyan”ını sergiler. Bu kavramı Rimbaud’an ödünç alarak o, felsefeye “mantıklı isyan” da demektir. Bu tanımlı bağlamında felsefe, “adaletsizliğin karşısına, dünyanın ve hayatın içinde bulunduğu kusurlu halin karşısına düşünceyi çıkarır. Ama düşünceyi adaletsizliğin karşısına, muhakemeyi ve akli muhafaza edip savunan ve son tahlilde yeni bir mantık öneren bir hareketle çıkarır.”²⁴

Terörün, Kötülüklerin Olduğu Hayatta Felsefe Ne Yapabilir?

Genel kabulün pratik hayatın dışında, soyut, hatta hayatımıza bir faydası olmayan, tekrar edilen kuramsal bilgi yığını olarak gördüğü felsefe, tüm bu nitelendirmelerin aksine bizzat hayatın içindedir ve hayatın içindeki her şeye dahil olur. Badiou'nun ifadesiyle “felsefe hakikatlerle karşılaşmaların aracıdır, hakiki olanın çöpçatanıdır”; hakikatler de “felsefi” değil, “sanatsal, bilimsel, aşkı ya da siyasaldır.”²⁵ Bu bakımdan felsefe “gerçeğe benzemeyen hakikat”tir.²⁶ O, “hakikatin bir ürünü değil, hakikatlerden hareket eden bir işlemdir.”²⁷

Badiou'ya göre felsefe “varoluşu değiştirmeye yarayan bir şeydir.” Buna göre de felsefe olaylardan uzakta duran, suya sabuna dokunmayan bir “mantıksal kesip biçme işi değildir.” Felsefe “yapıcı, olumlayıcı bir düşünce disiplinedir.” İçinde yaşadığımız sürekli problemler dünyasında felsefe, bizi, genelde insanlığı hatta dünyayı tutup çekecek bir şeyin “biçimsel imkânını inşa etmektir.”²⁸ Badiou, Platon'a dayanarak “at sineği” rolüne soyunur. Felsefe, “düşüncenin uykusunu bozan şeyin düşünce tarafından zaptedilmesi” olarak anlaşılacaksa, “siyaset adaletsiz ve şiddetli derecede eşitsiz bir dünyanın rüyasız uykusunu bozarak iktidarı devrimci bir şekilde zapt etmesidir.”²⁹ Critchley'in betimlemesiyle, Badiou, Sokrates gibi, diyalog içinde başka bir şehrin düşünürü kurar.³⁰ Başka şehir düşü, sadece düş değil, imkândır. Bu kısır siyasal çekişmelerin aksine, haksızlığın üstesinden gelecek, dini terminolojiyle “kul hakları”nın yenmediği bir kültürde felsefe bu düşü gerçekleştirilebilir.

Bu yüzden felsefe hayatla, yaşananla her zaman diyalog içinde olmalıdır. Bu, onun tüm bunları olumladığı anlamında değil, onlar üzerinden var olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Mesela Platon, adalet nedir? Erdem nedir? diye sorduğu zaman sadece Atinalıların düşünerek sormamıştı. Yaşananlara kayıtsız kalmayıp, ‘düşünen’ biri olarak bu yaşananlardan duyduğu hoşnutsuzlukla felsefesini var etmişti. Böylece sadece kendi toplumu açısından değil tüm insanlık için yaşanana yol açmıştır.

İçinde yaşadığımız coğrafyanın anlatıları, öyküleri, yüz yüze geldiğimiz, konuştuğumuz ya da konuşmadığımız insanların çeşitliliği, başkası olarak kendi içinde parçalara ayrılmış toplumsal hafızanın uygulama örnekleri felsefe yapma için gerekli biricik durumlardır, olaylardır.

Badiou felsefenin “felsefi-olmayan alanlara” dayandığı görüşündedir. O, “felsefenin koşulları” olarak adlandırdığı bu alanlardan ise “bilim”, “siyaset”, “sanat” ve “aşk”ı kastetmektedir. O felsefenin geleceğinin, kendisinin koşulları olan bu alanların geçirdiği değişime ayak uydurabilmesine bağlı

²² Badiou, Alain (2013), *Yüzyıl* (Çev. Işık Ergüden), İstanbul: Sel Yayıncılık, s. 178.

²³ Kiriş Yılmaz, Nurten (2016), “Alain Badiou ve Etik”, *Çağdaş Fransız Felsefesinde Etik* içinde, Editör: Veli Urhan, Ankara: Hece Yayınları, s. 217.

²⁴ Badiou (2006): 11.

²⁵ Badiou, Alain (2009), *Başka Bir Estetik* (Çev. Aziz Ufuk Kılıç), İstanbul: Metis, s. 20, 21.

²⁶ Badiou (2009): 15.

²⁷ Badiou (2005): 118.

²⁸ Critchley, Simon (2013), *İmansızların İmanı: Siyasal Teoloji Deneyleri* (Çev. Erkal Ünal), İstanbul: Metis, s. 104-105.

²⁹ Critchley (2013): 105.

³⁰ Critchley (2013): 105.

olduğunu düşünmektedir.³¹ Nitekim, “felsefe, yerleşik bir düşünsel düzeni terse çeviren ve makul değerlerin ötesinde yeni değerler yaratan yeni ve büyük normatif ayırım yaparak tüm teorik ve pratik deneyleri yeniden düzenleme edimidir.”³²

Felsefenin temel özelliklerinden biri, onun “konuşan” ya da “düşünen” kişinin ister toplumsal ister kültürel isterse dinsel olsun tüm konularından bağımsız bir söylem olmasıdır. Diğer bir ifadeyle, felsefe “ne kral ne de papazın ne peygamber ne de Tanrı’nın söylemi”dir. Çünkü felsefe, hakikat arayışının herkese açık olduğunu ve herkesin felsefe yapabileceğini kabul eder. Dolayısıyla felsefe meşruiyetini sadece kendisinden almaktadır.³³

Felsefe temelde demokratiktir ve her türlü eleştiriye açıktır; ancak onun nihai ereğinin “hakikat” ile “kanaat” arasındaki farkı tamamen ortaya koymak olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu ereğini dikkate alırsak, felsefe “kanaatlerin çoğulluğu ve göreliliği karşına hakikatin birliğini ve evrenselliğini” koymak demektir.³⁴ Ben buna dinin gerçek değeri ve işlevi için felsefe, felsefenin işlevselliği için din olarak dinin varlığının birlikteliği diyeceğim. Bu kabul ile Badiou’nun “kutsal bir yeri, kutsal bir kitabı olmayan”³⁵ dediği felsefeye bir ekleme yapmak değil, onun özünde kendi kitabının bulunduğunu ifade etmek istiyorum. Bu evrensel bir ilkedir, tanrısal yasadır, çünkü felsefe, “tıpkı matematik gibi, herkes tarafından yapılabilir ve herkes içindir, belli bir dil konuşmaz.”³⁶

Şimdide yaşadığımız tüm olumsuzluklar, din olarak dinden değil, din adına yapılan ve mezhep adına işlenen cinayetler, cinsiyet ayrımcılığına dayalı şiddet ve ötekileştirmenin yanı sıra, Arendt’i haklı çıkaran “kötülüğün sıradanlığı”ndan³⁷ kaynaklanan hak etmeyenlerin güce dayalı yapılara çöreklenince uyguladıkları haksız ve yanlı uygulamalara dayalı sergiledikleri şiddet felsefe yapmaya çalışan birine peşine düşmesi gereken uygulama örneklerinden sadece birkaçını sunar. Ancak buradaki en önemli nokta felsefecinin söz konusu örnekleri belli bir bölgenin ya da belli bir dinin sorunu olarak görmemesidir. Çünkü felsefe, “düşünen varlıklar olarak bütün insanlara hitap eder, çünkü bütün insanların düşündüğünü var sayar.”³⁸

Burada ‘düşünen’ kişi olarak felsefeciye düşen sorumluluk, Badiou açısından “düşünme”yi dünyadaki mevcut yaşananlarla buluşturmakta ve eğer felsefenin varlığından bahsedilecekse de bu buluşmanın sonucunda “düşünme” olanlardan “hoşnutsuzluk” duymalıdır. “Düşünme” diyor Badiou, “dünyanın mevcut haliyle yüz yüze geldiğinde bir hoşnutsuzluğa kapılmıyorsa felsefe de olmaz.”³⁹ Badiou burada filozofu ya da felsefeciye ilgilendiren asıl şeyin, “olup bitenden ziyade gelmekte olan”⁴⁰ olduğunun altını çizmektedir. “Biz filozoflar için” der Badiou, [asıl] “mesele, yüzyılda nelerin olup bittiği değil, nelerin düşünüldüğüdür.”⁴¹ Bu da ancak gerçek düşünme ile mümkündür. Badiou, bir anlamda ‘gerçek düşünme’ olan felsefenin “mümkün” ve “zorunlu” olduğunu kabul etse de onun varlığının ancak arzulanmasına bağlı olduğunu savunmaktadır.⁴²

‘Gerçek düşünme’nin en önemli düşmanlarından biri terördür. Çünkü “gerçek anlamda düşünmeme” terör vasıtasıyla kabul ettirilir. Bu kabulle birlikte mesela, Nazi için deneyim ve “olguşal” dünyanın yerini ideolojinin yarattığı dünya alır ve böyle bir dünyada “düşünme”nin var ettiği “vicdani ve ahlaki sonuçların zahmetine katlanma” gereksiz hale gelir.⁴³ Bunun en tipik örneği Nazi Almanyası’nda Yahudilerin toplama kamplarına naklinden sorumlu O. A. Eichmann’ın Kudüs Bölge Mahkemesinde yargılanırken suçlamalar karşısındaki yaklaşımıdır.⁴⁴

³¹ Badiou, Alain (2013a), *Yeni Bir Siyaset İçin Felsefe* (Barış Özkul, Erkal Ünal), İstanbul: Encore Yayınları, s. 10,11.

³² Badiou (2013a): 21.

³³ Badiou (2013a): 33-34.

³⁴ Badiou (2013a): 34-35.

³⁵ Badiou (2013a): 42.

³⁶ Badiou (2013a): 35.

³⁷ Arendt, Hannah (2014a), *Kötülüğün Sıradanlığı: Adolf Eichmann Kudüs’te* (Çev. Özge Çelik), İstanbul: Metis, s. 258.

³⁸ Badiou (2006): 12.

³⁹ Badiou (2006): 11.

⁴⁰ Badiou, Alain (2017), *Gerçek Yaşam: Gençliği Yoldan Çıkarmaya Yönelik Bir Çağrı* (Çev. Işık ergüden), İstanbul: Sel Yayıncılık, s. 68.

⁴¹ Badiou (2013): 10.

⁴² Badiou, Alain (2005), *Felsefe İçin Manifesto* (çev. Nilgün Tural-Hakkı Hünler), İzmir: Ara-lık, s. 134.

⁴³ Berktaş, Fatmagül (2012), *Dünyayı Bugünde Sevmek: Hannah Arendt’in Politika Anlayışı*, İstanbul: Metis, s. 90.

⁴⁴ Arendt (2014a): 32; Onun bu yaklaşımını, Arendt’in anlatımıyla kısaca şöyle özetleyebiliriz: O. A. Eichmann 11 Mayıs 1960’ta yakalanmış ve İsrail’e getirilmiştir. 11 Nisan 1961’de Kudüs Bölge Mahkemesi’ne çıkarılmış ve on beş ayrı iddiayla suçlanmıştır. Başkalarıyla birlikte, Nazi rejimi sürecince, özellikle II. Dünya Savaşı sırasında Yahudi halkına karşı, insanlığa karşı suçlar işlemiştir. Ancak yargılanması sırasında Eichmann her suçlamayı, “bu iddianame bakımından suçsuzum” diyerek reddetmiştir. Onun savunmasına göre öncelikle cinayet suçlaması

Badiou'nun gözünde siyasi bir olayı meydana getiren şey olayın birden ortaya çıkması ve sonrasında bir Hükümetin iş başına gelmesidir. Buna o, "namevcudun mevcudiyeti" adını veriyor. Siyaset, "gelip geçici bir olay" bir halkın bizzat var olduğunu ilan etmesi ve bu ilana göre yola devam etmeye çalışmasıdır.⁴⁵

Felsefe için Badiou dört koşul ileri sürer. Bu koşullardan birinin eksik kalması, felsefenin dağılmasına yol açar. Bu koşullar, bilim, sanat, politika ve aşk'tır.⁴⁶ "Bu durumda felsefenin koşulunun, hakikatlerin tanımlanabildikleri düzenlerin her birinde ortaya çıkması olduğunu söyleyebiliriz."⁴⁷ Bu felsefenin hayatta olduğu ya da koşullarının felsefe yapmanın imkânına sahip olduğu yerlerde olduğu demektir. Whitehead'de gördüğümüz bu medeniyet inşa unsurları üzerine felsefe daha fazla yoğunlaşmalıdır.⁴⁸ Ancak sıkıntı tek bir hakikat moduna bağlanmaktan kaynaklanır. Batılı etik medeniyetsizleri medenileştirme aracıdır. Batılı için, "Üçüncü Dünyanın sefaleti, kendi yetersizliğinin, kendi anlamsızlığını, kısaca kendi alt-insanlığının sonucudur."⁴⁹ "Beyaz adam," her zaman "iyi adamdır." Bu açıdan bakınca, ötekileştirme olarak değil, ancak kendi iç imkânlarımızın farkında olma anlamında ve Badiou'nun öznenin "yerel bir örnek" olması anlamında, özellikle kendi kültürel kodları gereği Müslüman düşünürler bu niteliklerle fazlaca meşgul olmalıdırlar. Politika, en azından, Müslüman zihin ve eylem dünyasından "yalan bilim" olmaktan çıkarılmalı ve peygamber mesleğine yani, sanat ve aşka dönüştürülmelidir. Ancak Badiou'nun söz konusu sınıflandırmasında dini saymaması üzerinde düşünülmesi gereken bir noktadır. Fakat biz bunun bilerek yapıldığını, çünkü aşağıda göreceğimiz gibi, dinin öyle ya da böyle bir olay olarak her birinde ortaya çıkabileceğini, Badiou dine karşı olsa da, Paul örneğinde olduğu gibi Badiou'nun ima ettiği şeyi kabul ettiğini düşünüyoruz.

Modern dünya birçok meydan okumalarla karşı karşıyadır. Bu yaşanan bir tehlikedir. Bunlar, "mal mülkün hükümlerliği, iletişimin hükümlerliği, teknik uzmanlaşma ihtiyacı ve gerçekçi güvenlik hesapları yapma zorunluluğudur."⁵⁰ Bu "dört tehlike"den kurtulmanın yollarını aramak da felsefenin görevidir. Ancak sorun felsefenin "hasta" yatağında olmasıdır. Hasta olan felsefe, her ne kadar "ölümcül bir durum"da olmasa da felsefe kendisini kendisinden beklenen isteklere yönelmelidir. Bunun, Badiou'ya göre dört nedeni vardır: (i) İnsan bilimleri felsefenin yerini alamaz. Dünyanın felsefeden beklentisi ile insan bilimlerinden beklentisi aynı değildir. (ii) İçlerinde özgürleşme ve hakikatin tohumlarını taşıdığını zannettiğimiz büyük kolektif girişimlerin çöküşüne tanık olmaktayız. Bu da felsefenin etiğe dönüşünü zorunlu kılmaktadır. (iii) Dünyada ciddi bir dini ve ırkçı ihtiraslar ortaya çıkmakla kalmamış, şiddetini de arttırmıştır. Bu yüzden de felsefe "günümüz rasyonalitesi hakkında bir beyanda bulunmalıdır." Ancak bu klasik rasyonalitenin bir tekrarı ya da devamı olmamalıdır. (iv) İçinde yaşadığımız dünyanın "yaralanmaya açık, istikrarsız bir dünya olduğunu" kabul etmeliyiz. Zira 20. yüzyılın yarattığı dünya, "şiddet dolu ve kırılğan" bir dünyadır.⁵¹ Bosna'daki iç savaş unutulmadan, bölgemizdeki mezhep savaşları ve iç savaşlar bu kırılğanlığın açık örnekleridir. Bu anlamda "olup bitenlerin indirgenemez tekelliğine açık bir felsefeye, beklenmedik olanın getirdiği sürprizle beslenebilecek bir felsefeye ihtiyacımız var. Böyle bir felsefe bir olay felsefesi olacaktır."⁵² Badiou'nun bu "olay felsefesi", etik alanda kendini Hakikat etiği olarak göstermektedir. Bu etiğin en temel kavramlarından biri Hakikat'tır. O halde Badiou'da Hakikat'ın anlamı nedir?

---

asılsızdı; şayet suçlanacaksa sadece Yahudi katliamında "yardım ve yataklık"tan suçlanabilirdi. Çünkü, onun iddiasına göre, asla Yahudilerden nefret etmemiş ve bir insanın öldürülmesini istememişti; bu iddiası doğrultusunda o, suçunun itaatinden kaynaklandığına inanıyordu. Oysa itaat her zaman bir erdem olarak övülüyordu. Dolayısıyla Nazi liderleri onun erdemini istismar etmişti. Bu yüzden o bir kurbandı, ölüm cezasını asıl yöneticiler hak ediyordu (Arendt, 2014a: 31, 32, 253). Eichmann'ın bu şekilde kendini savunmasının ve olaya yaklaşmasının nedeni kendisinin "bir insan olarak değil de sadece bir görevli olarak" (Arendt, 2014a: 294) hareket ettiğini düşünmesidir. Arendt bu doğrultuda Eichmann'ı "ne yaptığını hiç fark etmemiş" (Arendt, 2014a: 292) şeklinde değerlendirerek, onun yapmış olduğu kötülüklerin kaynağını "düşünme yetersizliği" (Arendt, 2014a: 59), yani "fikirsizlik" [düşüncesizlik] (Arendt, 2014a: 292) olarak görmekteydi. O halde Eichmann'ın burada belirttiğimiz yaklaşımı kısaca, onun kendi düşünme yetisini ve vicdanını kullanmadan bir birey olarak ahlaki sorumluluktan ve "vicdani ve ahlaki sonuçların zahmetine" katlanmaktan kaçma şeklinde ifade edilebilir.

⁴⁵ Critchley (2013): 110.

⁴⁶ Badiou (2005): 23.

⁴⁷ Badiou (2005): 24.

⁴⁸ Bkz. Çelik, Kevser (2014), "İyi Bir İdeal Olarak Medeniyet Tasavvuru: 'Süreç Medeniyeti'", tabula rasa felsefe&teoloji, (Print)Yıl:9 Sayı:27 Eylül-Aralık 2009-(Online) Yıl:1 Sayı:1 Eylül-Aralık, ss. 21-35.

⁴⁹ Badiou Alain (2013b), *Etik: Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme* (Çev. Tuncay Birkan), İstanbul: Metis, s. 29.

⁵⁰ Badiou (2006): 13.

⁵¹ Badiou (2006): 22-24.

⁵² Badiou (2006): 25.

Hakikat Nedir?

Badiou'nun hakikat kavramı bilinenden farklı bir yerde durur. Onun düşüncesi açısından, “Bugün Avrupa’da hakikat yeni bir düşüncedir.”⁵³ O, bu “yeni bir şey”i felsefesinde ve felsefesinin etik alandaki ifadesi olan Hakikat etliğinde kendisine çıkış noktası yapar.⁵⁴ Peki bu “yeni” şey niçin Badiou’nun çıkış noktası olmuştur? Ya da hakikatle ilgili asıl felsefi mesele nedir? Bunu, Badiou, “Hakikatin ortaya çıkışı, “oluşu” meselesidir. Bir hakikat düşünceye yargı olarak değil, gerçek bir süreç olarak sunulur” diye cevaplamaktadır.⁵⁵ O, hakikatin “oluş”unu ise şöyle açıklamaktadır:

Hakikat sürecinin başlaması için, bir şey olması gerekir. Ortada zaten olan -mevcut bilgi durumu- tekrardan başka bir şey yaratmaz. Bir hakikatin yeniliği teyit etmesi için, ortada bir *eklenti* olması gerekir. Bu eklenti de bir rastlantıya bağlıdır. Öngörülemeyiz, hesaplanamaz. Olanın ötesindedir. Ben buna olay diyorum. Yani olaysal bir eklenti tekrarı kesintiye uğrattığı için bütün yeniliği içinde bir hakikat ortaya çıkar.⁵⁶

Bir hakikat, Badiou’ya göre, “*etkin süreci içinde var olan bir şeydir* ve bu sürecin içinden geçmiş farklı durumlarda hakikat olarak ortaya çıkar.”⁵⁷ Badiou, insan düşüncesinin nesnel hakikati kazanıp kazanmadığı sorusunu teorik bir sorudan ziyade pratik bir soru olduğunu kabul eder. Ona göre gerçek düşünce dünyayı anlamaktan daha fazla onu değiştirmekle ilgilidir. Bu anlamda hakikat yaptığımız bir şeydir. Sürecin temel niteliği olarak, yaptığımız şey olarak hakikat özneyi zorunlu yapar. Burada kişi kendisinden kesinleşmiş bir bilgiyle varlıkta yer alan değildir. Hakikat, hakikate çağrıda bulunan ve onu sürdüren kişiler tarafından ifade edilir, onaylanır. Hem şahıs hem de hakikat durumsal ve istisnaidir. O her an ve her zaman meydana çıkmaz. Onun her zaman ortaya çıkmaması, kendini açma biçimiyle ilgilidir. Çünkü hem hakikat hem de özne ortaya çıktığında, bilgi ve nesnesinin birbirine zıt kategorilerinden niteliksel olarak ayrı durumlarından meydana gelir.⁵⁸ Yürünecek yolu göstermesi bakımından hakikat, “bilgide bir delik açar.”⁵⁹

Badiou’ya göre, Hakikat “bir olaya sadık kalmanın gerçek sürecidir.”⁶⁰ Bu tanım birçok şeyi bir arada tutar ve bırakır. Hakikatin her biri bir olaydan ya da keşiften başlar. Mevcut olan içinde gerçekleşen her başlama edimi, öznenin o edimle bağlantısını gösterir. Bir olay, sadık kalma, gerçek süreç ve süreç, ne anlama gelmektedir? Badiou için “felsefe hakikati düşünür; bu hakikat kendi yaşam yeteneği için hakikatlere bağlıdır; bu bağlılık tümellerle bir koşullanmadır. Bu tümeller, özünde anti-dinidir, çünkü tümeller tüm kabul edilmiş veya geçmişe ait hakikatlere karşı iş görür; felsefenin kendisi temelde anti-dinidir ve anti-teolojiktir. Aslında felsefe teolojinin en büyük rakibidir.”⁶¹ Felsefe yine de teolojik eğilimlerin kendisinin hepsini temizleyememiştir. Nedeni ise, hakikatin kendinden kaynaklanan paradokstur.

Hakikat ile anlam dolaşımı arasında bir süreklilik olduğunu varsayan her şeye “din” diyelim. Bu durumda şöyle denecektir: Her türlü yorumbilgisine, yani dinsel anlam yasasına karşı, felsefe, boşluk zemini üzerinde birlikte-mümkün (compossible) hakikatler kurar. Böylece, düşünceyi Mevcudiyet varsayımlarından tamamen çıkarır.⁶²

“Hakiki bir Olay durumun boşluğundan doğar,” buna göre aynı şekilde terör ve kötü de bir durumun boşluğunu mu takip eder? Badiou Leninist Ekim Devrimi ile Nazi hareketi arasında olay olma durumlarına göre bir ayrıma gider. Ekim Devrimi durumu iç içe geçmiş bir sınıf mücadelesine bağlı olduğu için bir Olaydır. Nazi hareketi ise bu sınıf mücadelesine karşı bir inkâr hareketidir ve yansımadır. Olması gerektiği yeri ve zamanı bekleyerek ortaya çıkmıştır. Burada fark, “Olay’ın kendisine ait olan içsel niteliklerde değil, Olay’ın konumunda yatar –yani bünyesinden doğmuş olduğu durumla arasındaki ilişkiye bağlıdır.”⁶³ Badiou hakikatin dört alanı olarak ifade ettiği “politika, sevgi, bilim ve sanat” alanlarının her birinde özne, kendisi hem tekil (kendi durumunda ve kökeninde) hem de evrensel

⁵³ Badiou (2005): 93.

⁵⁴ Badiou (2006): 29.

⁵⁵ Badiou (2006): 29.

⁵⁶ Badiou (2006): 29-30.

⁵⁷ Badiou, Alain (2011), *Tarihin Uyanışı* (Çev. Murat Erşen), İstanbul: Monokl Yayınları, s. 142

⁵⁸ Hallward, Peter (2003), Badiou: A Subject to Truth, Minneapolis: University of Minnesota Press, s. xxv.

⁵⁹ Badiou (2005): 26.

⁶⁰ Badiou (2013b): 52.

⁶¹ Clemens, Justin ve Jon Roffe (2008), “Philosophy as Anti-Religion in the Work of Alain Badiou,” *Sophia* 47: 345-358, s. 350-51.

⁶² Badiou (2006): 118.

⁶³ Zizek, Slavoj (2005), *Gıdıklanan Özne: Politik Ontolojinin Yok Merkezi* (Çev. Şamil Can), Ankara: Epos Yayınları, s. 169

(alanında) olan hakikatin öznesidir. Felsefenin kendisi bu anlamda hiçbir aktif hakikat üretmez. Onun yerine felsefe, bu dört alanın zamanlık ürünlerini “zamanın hakikati” olarak araştırmaya çalışır ve kümelenir.⁶⁴

Hakikat, özne ayrımı bir yandan kurulu yapı ve bu yapıya dayalı bilgilerin sürekliliğini bize hatırlatırken, diğer taraftan da herhangi bir düzene uymadan her bir şimdide var olan öznel hakikatlerin varlığını söyler. Badiou, geçmişin devam edip gelen hakikatin nesnelliği karşısında olumsuzdur. Ona göre, “doğru olan şey herhangi nesnel bir gruba geri dönemez ne sebepleriyle ne de hedefleriyle ilgili olarak.”⁶⁵ Burada güvenilir olanın problematikiği öne çıkar. Bir hakikat olarak sunulan geçmiş güvenilir ve gerçektir. Ancak Badiou'ya göre özneyi “bir hakikat olarak kuran bir olay” var olacaktır.⁶⁶ Badiou'nun ifadesiyle böyle bir olay kişiyi “yeni bir varlık tarzına karar vermeyen zorlayan” bir olaydır. Bunun bir örneği, Héloïse ile Abélardus'un buluşmasıdır.⁶⁷

“Özne oluşumunda mevcut oluşuna tutarlılık kazandıran şey”de yer alan tutarlılık ne demektir? “Tutarlılık kişinin tekelliğinin (hayvani birinin) bir hakikat öznesinin sürdürülmesine bağlanmaktadır. Ya da bilinenin sebatını bilinmeyene özgü bir süreye teslim etmektir.”⁶⁸ “Bir hakikat sürecini yakalamaktan vaz geçme!”⁶⁹ Bu ilke, öznenin verili bir şey olmadığına da ifadesidir. Badiou'nun öznesi, Aydınlanmacı tekçi bir birey karşılığında özne değildir. Badiou'ya göre, “ne kadar hakikat varsa o kadar özne, ne kadar hakikat usulü varsa o kadar öznellik tipi vardır.”⁷⁰

Badiou'nun felsefesinde hakikat, özne, olay ve sadakat, “hakikat süreci” denilen tek bir sürecin boyutlarını ifade etmektedir. Hakikat onu bildiren özne aracılığıyla var olur. Özne ise Hakikat sürecine katılan biri olarak, hem “kendisi” hem de “kendinden fazla bir şey”dir.⁷¹ Badiou'nun etiğinde öne çıkan şey özne ile olayın ilişkisidir. Bu izah, Critchley'e göre etiğe, öznel bir süreç olarak, belki de daha doğrusu, bir etik öznelliğin oluşum süreci olarak yaklaşmayı sağlamasıdır. Bu süreçte benlik kendini sadakatle somut bir duruma, benliğe bir talep yönelten tekil bir oluşuma bağlar.⁷²

Badiou böyle bir hakikat anlayışıyla “Etik” üzerine yeniden düşünür.

Badiou ve Etik

Badiou için felsefenin tarihi demek, “felsefe etiğinin” tarihi demektir. Bu kendi tarihi içinde, felsefe Hakikat'in “tözsüzleştirilmesi”dir. Badiou'ya göre bu, felsefe ediminin kendi kendini özgürleştirmesidir.⁷³ Badiou, etik kavramının insan haklarıyla sınırlı bir kavram olarak kullanılmasını problemli bulur. Bununla birlikte o, insan hakları etiğinin temel yöneliminin Kant'a doğru olduğunu kabul eder. “Çağımızın önemi yoğunlukla “Kant'a dönüş” olarak tanımlanır.”⁷⁴ Böyle bir etik niçin kabul edilemez? Badiou dört neden ileri sürer.

- 1- Evrensel, genel bir insan öznesi kabul ediliyor. Bu özne, başına ne tür bir kötülük gelirse gelsin evrensel olarak savunulabilir bir öznedir.
- 2- Politika, etiğe tabi kılınır, bağlanır, buna göre de etik politikadan önce gelmiş olmaktadır.
- 3- Kötü, iyinin kendisinden türediği şeydir, aksi söz konusu değildir.
- 4- “İnsan hakları” demek, kötülük görmeme hakları, yani kötü olmayan haklar demektir. Bu tanımlamaya göre insanın hayatının, bedeninin ya da kültürel kimliğinin taciz edilmemesi hakları olarak onaylanır.⁷⁵

Burada kötü ve kötülük edimleri ve onlara karşı korunma öne çıkarılarak insanların hayatlarını ve haklarını tarif etme tarzları çıkış noktası olarak alınmaktadır. Etik bu tanımlamada insanı her şeye açık

⁶⁴ Hallward (2003): xxvii.

⁶⁵ Hallward (2003): xxv.

⁶⁶ Badiou (2006): 25.

⁶⁷ Badiou (2013b): 51.

⁶⁸ Badiou (2013b): 55.

⁶⁹ Badiou (2013b): 56.

⁷⁰ Badiou (2013b): 41.

⁷¹ Badiou (2013b): 54.

⁷² Critchley (2010): 60.

⁷³ Badiou (2006): 119.

⁷⁴ Badiou (2013b): 24.

⁷⁵ Badiou (2013b): 25.

bir kurban olarak görmektedir. Badiou'nun betimlemesiyle, "insan, kendini bir kurban olarak tanıma kudretine, yeteneğine sahip varlıktır."⁷⁶ İnsanın kurban olması üç nedenden dolayı kabul edilemez.

- 1- Böyle bir etik insanı "canlı bir organizma düzeyine" indirgemektedir.⁷⁷ Badiou'ya göre insan "neyse o kalma inatçı kararlılığında" bir varlıktır. Badiou burada "ölümsüz" kavramını öne çıkarmaktadır. Ona göre, "insan haklarından" söz edeceksek, bunlar kesinlikle ölüme karşı hayatın hakları ya da sefaletle karşı hayatta kalmanın hakları değildir. Bu haklar, kendi haklarını doğrulayan Ölümsüzlük haklarıdır."⁷⁸

Badiou, insanı insan yapan şeyin peşindedir. Bu insanın ölümsüzlüğe ulaşmaya muktedir olduğunun iddiasıdır. "Her durumda özneleşme ölümsüzdür ve insanı insan yapar."⁷⁹

- 2- Şayet etik "konsensus kötünün tanınması üzerine kuruluysa," insanları olumlu iyi bir fikir etrafında birleştirmeye, bu tür projelerle insanı özdeşleştirmeye yönelik her çaba aslında kötülüğün gerçek kaynağı olup çıkacak demektir."⁸⁰ Bu durumda, marjinalerin, toplumun geneliyle anlaşamayanlar hep kötüye yol açar.
- 3- Etik, "kötülüğü olumsuz ve önsel biçimde mecburi kalkış noktası olan durumların tekilliğini düşünmekten aciz kalır."⁸¹ Etik, her bir durumun tekilliğini onaylamalı, kabul etmelidir.

Badiou bu gerekçelerle üçlü karşı bir tez sunar:

- 1- İnsan "ölümsüzlükle" tanımlanmalıdır. Bu onu hayvandan ve diğer canlılardan ayırt eder. İnsan tikel hakikatlere sahiptir ve bu insanın yetenekleridir. İnsan "olumlayıcı düşüncesiyle" insan yaptığı gibi, onu insan yapan ölümsüzlüğe sahiptir.
- 2- İnsan sahip olduğu olumlu yeteneğinden dolayı, "iyiye karşı yeteneğimizden" dolayı, varlığı muhafaza da dâhil, muhafazakârlıktan uzak durmalı, onu reddetmelidir.
- 3- Bütün insanlığın kötü, tekil durumların düşünce içinde (en pense) saptanmasına dayanır. "Genelde etik diye bir şey yoktur." Onun yerine "bir durumun imkânlarını sorguladığımız süreçlerin etiği vardır."⁸²

Badiou, Kant'ın etik anlayışını kabul edilemez olduğunu kabul ettikten sonra, Levinas'ın "Öteki" etiği ya da farklılığın etiği görüşünü de kabul etmez. Levinas, etiğin kökenini Grek olmayanda aramaya yönelir. Bu Grek olmayan kökenin dışına çıkma, etik hakkında düşünmenin başka bir yolunu verecektir. Bu da ona göre, Yahudi geleneğinde bulunur. Badiou'ya göre bu etik, "ötekinin aynının teorik ontolojisi üzerindeki etik önceliği, bütünüyle dini bir aksiyoma bağlıdır."⁸³ Onun "bütünüyle öteki" dediği şey, "Tanrı için etik bir adlandırmadır, addır."⁸⁴ Tüm bu etik tanımlamalar, herkes bizimle demeye gider mi? Bu da Kant'a tekrar dönüşü ifade eder mi? İnsanı başıboş bırakılmaması gereken bir varlık olarak gören politik ve dini tanımlamalar, insanın kendisi olmasına engel olmaktadır. Zira o kendisiyle insandır.

"Öteki"ni tanımlamaya dayalı her türlü etik yargı terk edilmelidir. Din ya da dinler bunu sağlayabilir mi? Hakikatin neliği bağlamında dinin amacı budur. Ancak uygulamada bu durum mümkün görünmüyor. Çünkü din olarak İslam, bu tanımlarda bir olaydır ve hakikattir. Ama onun değişmez bir şekilde sürece yayılacağını kabul etmek sorunlar yaratmaktadır. Bunu da ötekilerin ya da "bizden olmayanların" mantığından kavrayabiliriz. Badiou şunu da sorar: "Ötekinin farklılıkları ve bunları etik açısından tanıma meselesini nereye koyacağız?" Cevap; çok görünendir. "Sonsuz başkalık zaten olan şeydir." Ve şöyle devam eder. "Mesela, bir Çinli Köylüyle Norveçli genç bir iş adamı arasında, benimle kendim de dâhil başka herhangi biri arasındaki kadar çok fark vardır."⁸⁵ Rimbaud'dan bir alıntıyla durumu resmeder: "Ben bir başkasıdır."⁸⁶ "Ötekini tanımak" kavramı hiçbir somut durumu aydınlatmaz. Öteki dediğimiz, tek tek benler de dâhil zaten hep buradayızdır. Badiou, "her modern kolektif

⁷⁶ Badiou (2013b): 26.

⁷⁷ Badiou (2013b): 26.

⁷⁸ Badiou (2013b): 27-28.

⁷⁹ Badiou (2013b): 28.

⁸⁰ Badiou (2013b): 29.

⁸¹ Badiou (2013b): 30.

⁸² Badiou (2013b): 31-2.

⁸³ Badiou (2013b): 37.

⁸⁴ Badiou (2013b): 36.

⁸⁵ Badiou (2013b): 39.

⁸⁶ Badiou (2013b): 39.

düzenlenişte, farklı yeme ve konuşma tarzları olan, başkalarına farklı şeyler takan, farklı dinlere inanan, cinsellikte karmaşık ve farklı ilişkileri olan [ve yaşayan] ... dünya zaten böyle bir yerdir.”⁸⁷ Tüm bunların yanı sıra keşfedilmesi gereken insanlığın hakikat kapasitesi, yeteneğidir. “Hakikat kapasitemiz,” diyor Badiou, “koşullara bağlı olarak bilim, aşk, politika ya da sanat kapasitemizdir, çünkü bence bütün hakikatler bu evrensel adlardan birine ya da ötekine aittir.”⁸⁸

Badiou'nun hakikat etiğindeki temel kavramlardan biri de sadakattir. Hakikat süreci “bir olaya sadık kalmanın gerçek süreci”⁸⁹ ise, sadakat da sürecin adı olmaktadır. Badiou'nun tanımıyla, sadakat, “durumun olaysal eklentisini derinlemesine inceleme yeteneğiyle ilişki kurma kararından kaynaklanan”⁹⁰ şeydir. Mesela, bir inan olarak Müslüman “Bismillahirrahmanirrahim,” demesini bir olay olarak alırsak, bu söze sadık kalması, Badiou'nun adlandırmasıyla hakikattir, ancak görünür olursa. Zira o, orada asılı duran bir gerçekliği imlemez. Müslüman Müslüman olduğu kaynağa sadık değilse, bu durumda ortaya çıkan her bir edime dayanmayan söylem, sadece orada duran bir ezberin adı olarak kalır. Bu açıdan bakarsak Badiou'nun betimlediği anlamdan hareketle söylersek, Müslüman zihin özne olma bilincinden uzak kalmaktadır. O sadece kendi tanımladığı edimlerin ardında yer alma zihinsel çabasını sergilerken, diğer hakikatler onun dışında ve anlamsız kalmaktadır. Çünkü sadakat öznedeki varlığa gelir ve özne olaya sadık olmalıdır. Bu, Müslüman zihin açısından, Badioucu anlamda bir olaydır ve olay kendi öznesini var edecektir.

Bir olaya vefa göstermek, sadık olmak demek, bu olayın eklendiği durumun içinde, durumu olaya “göre” düşünerek (gerçi her tür düşünce bir pratiktir, bir sınamadır) hareket etmek demektir. Bu da doğal olarak (olay durumun bütün normal yasaları tarafından dışlandığı için) özneyi yeni bir var olma ve durum içinde davranma tarzı icat etmeye zorlar.⁹¹

Hakikat etiği

Badiou'nun “tek sahici etik” dediği⁹² “Hakikat etiği”, etiğin insan haklarına indirgenmesine yönelik tepkinin bir sonucunda varlığa gelmiştir. Bu noktada bu etiğin öznesi önemlidir ve etiğin devam ettiricisi olarak özne “ölümsüz”dür.⁹³ Öte yandan Badiou etik diye bir şeyin değil, siyasetin, aşkın, bilimin, sanatın etiği gibi sadece “bir şeyin etiği” olduğunu ileri sürmektedir. O felsefesiyle, “zamanının tekil hakikatleri tarafından ifade edilen farklı öznellik tiplerinin bir arada varolabileceği bir *düşünce alanı* inşa teme” çabası içindedir. Bu yüzden ona göre “*bir Etik*”ten bahsetmek imkansızdır.⁹⁴

“Hakikat etiği”nde Badiou, felsefenin içi boşaltılmış olan etiğe dönüş yaparak onu yeniden değerlendirmesi ve ona yeniden içerik kazandırması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda İyi ve Kötü kavramlarını ele alan Badiou'ya göre hakikat ya da bu hakikate sadık özne var olduğu sürece İyi ve Kötü de var olacaktır. Onun burada önemseydiği ve dikkat çektiği asıl nokta hakikate sadık olan öznenin kastedilenin “insan-hayvanın olmadığı”dır.⁹⁵ Diğer bir deyişle Badiou'nun buradaki vurgusu, “insan-hayvan”ın gerçek anlamda özne olamayacağıdır. Çünkü, ona göre, insan “hayvanların en düzenbazı, en sabırlısı, kendi gücünün acımasız arzularına en inatla sarılanı” olarak “insan-hayvan”dır; böyle bir insanın hayatı da “İyi ile Kötü'nün *aşağısında*”dır.⁹⁶

Badiou kötülüğü açıklarken felsefenin tarihsel serüveni içerisinden genellikle yapıldığı gibi kötü kavramından değil, iyi kavramından hareket etmekte ve dolayısıyla hakikat(ler)i dikkate almaktadır. Kendi ifadesiyle, “Eğer Kötü varsa, onu İyi'den kalkarak kavramamız gerekir. İyi ve dolayısıyla hakikatler hesaba katılmadığında, geriye sadece hayatın acımasız masumiyeti, hem İyi'nin hem de Kötü'nün *aşağısında* olan masumiyeti kalır.”⁹⁷

⁸⁷ Badiou (2013b): 40.

⁸⁸ Badiou (2013b): 41.

⁸⁹ Badiou (2013b): 52.

⁹⁰ Badiou (2013b): 51.

⁹¹ Badiou (2013b): 51.

⁹² Badiou (2013b): 41.

⁹³ Kiriş Yılmaz (2016): 225.

⁹⁴ Badiou (2013b): 41.

⁹⁵ Kiriş Yılmaz, Nurten (2019), “Badiou ve Kötülük Problemi,” *SADAB IV. International Social Research and Behavioral Sciences Symposium*, (tam metin basılmış bildiri), October 19-21, 2019 Antalya, ss. 268-273, s. 269.

⁹⁶ Badiou (2013b): 64, 65.

⁹⁷ Badiou (2013b): 66.

Hakikat sürecini taşıyan özne, bir olaya sadakatte belirir. Buna göre, “hakikat Etiği, bir hakikat-sürecinin devamını teşkil eden ilkedir.”⁹⁸ Badiou, etiğin yokluğunu, bunu onaylarsak, “soyut bir öznenin yokluğuna” bağlamaktadır.⁹⁹ Etiğin kötü ve terörle bağı dikkate alınınca, bu düşünce de üç şeye bağlıdır: “hakikat sürecinin -bir olayın bir durumun boşluğunu açığa çıkarmasına; sadakatin belirsizliğine ve bilgilerin bir hakikat tarafından zorlanmasına- bağlıdır.”¹⁰⁰

Badiou için kötülük bir anlamda hakikat sürecinin bozulmasıdır. Diğer bir deyişle etik bir özne sadece kendi çıkarlarını dert edinen varlık gibi davranarak, dolayısıyla hakikat sürecinin işleyişine uygun davranmayarak, yani hakikate değil “taklit hakikat”e sadık kalarak ve adlandırılmaması gereken “biricik” süreçleri adlandırarak kötülüğü var etmektedir. Nihayetinde Badiou’da kötülük, çoğunlukla teolojik alana hapsedilen, kaynağı Tanrı’da ya da metafizik alanda aranan bir problem değildir. Onun için kötülük probleminin asıl kaynağı, hakikat sürecini doğru işletemeyen ve “ölümsüz”e ulaşamayan öznedir.¹⁰¹

Her zaman şöyle bir arzu mevcuttur: Hakikatin gücü her şeye yeter. Ancak Badiou’ya göre böyle bir arzuda sadece “Kötülüğün kökü” bulunmaktadır. Buradaki kötülüğün anlamı nedir? Badiou buradaki kötülüğü, “*ne pahasına olursa olsun* adlandırma istediği”, ya da “Her-şeyi-söyleme arzusu” olarak tanımlamaktadır. O bu kötülük tanımlamasıyla, genellikle kötülüğü “yalan, cehalet ya da ölümcül budalalık” olarak gören çoğunluktan tamamen ayrılmaktadır. Ona göre bunlardan ziyade, “Kötülüğün koşulu bir hakikat sürecidir.” Ancak Kötülük kontrol altında tutulabilir. Badiou’ya göre bu, Hakikatin gücünün “ölçülü” olmasıyla mümkündür.¹⁰² Şayet kötü varsa, bu, hakikatin gücünün kontrol edilememesinin sonucudur.¹⁰³ Kendi felsefesi bağlamında Badiou için kötü, “bir hakikat-sürecinin olası boyutu”dur.¹⁰⁴

Hakikat etiği doğrultusunda Badiou şu genel ilkeleri onaylamaktadır:(i) Kötü vardır. (ii) Kötü’nün insan-hayvanının, varlığında sebat etmek için çıkarlarının peşine düşmek için başvurduğu şiddetten ayırt edilmesi gerekir. (iii) Radikal bir Kötü yoktur. (iv) Kötü, ancak İyi’nin, yani “biri”nin bir hakikat-süreci tarafından yakalanması perspektifinden yakalandığı sıradan yırtıcılıktan ayrı bir şey olarak görülebilir. (v) Sonuç olarak Kötü insan-hayvana değil, özneye ait bir kategoridir. (vi) Ancak insan zaten olduğu Ölümsüz haline gelmeye muktedir olduğu sürece Kötü vardır. (vii) Hakikatler etiği -sadakate sadakatin tutarlılık ilkesi ya da “Devam et!” düsturu olarak- her tekil hakikatin mümkün kıldığı Kötü’yü savuşturmaya çalışan şeydir.¹⁰⁵

Kötünün üç adı vardır. (i) Bir olayın eski durumunun boşluğunu değil doluluğunu açığa çıkardığına inanmak, taklit ya da terör anlamında kötüdür. (ii) Bir sadakate yaraşır biçimde yaşamayı başaramamak, ihanet anlamında, kişinin olduğu ölümsüze ihanet etmesi anlamında kötüdür. (iii) Bir hakikati bütünselci, totalitere güçle özdeşleştirmek, felaket anlamında kötü.¹⁰⁶ Badiou’nun üç kötülük türü olarak ifade ettiği “taklit” olayla bağlantılıdır; “ihanet” ise sadakatle bağlantılıdır; “adlandırılmayanın zorlanması” ise hakikatin gücüyle bağlantılıdır.¹⁰⁷ Bu kötülerden Badiou’nun “taklit” dediği “terör” anlamındaki kötü olayla başlamaktadır, ancak onda gerçek anlamdaki hakikatin tüm süreci, yani olay, olayın adlandırılışı, sadakat yükümlülüğü, özne mevcuttur. Böyle de olsa bunların hepsi taklittir.¹⁰⁸ Diğer bir ifadeyle onda “bir hakikatin bütün biçimsel özellikleri” geçerli olmasına rağmen, burada ancak “hakikat taklidi” mevcuttur. Dolayısıyla “buradan hiçbir Ölümsüz çıkmaz.”¹⁰⁹ Zira “ölümsüz, kendisini taşıyan insan-hayvanın topyekûn olumsuzlanması olarak ortaya çıkacaktır.”¹¹⁰ Bu da ancak öznenin “oluş”a kendini doğru bir şekilde açması ile olanaklıdır.

⁹⁸ Badiou (2013b): 53.

⁹⁹ Badiou (2013b): 50.

¹⁰⁰ Badiou (2013b): 75.

¹⁰¹ Kiriş Yılmaz (2019): 270, 273.

¹⁰² Badiou (2006): 34, 35.

¹⁰³ Badiou (2013b): 66.

¹⁰⁴ Badiou (2013b): 67.

¹⁰⁵ Badiou (2013b): 71.

¹⁰⁶ Badiou (2013b): 75–76.

¹⁰⁷ Badiou (2013b): 89.

¹⁰⁸ Kiriş Yılmaz (2019): 269.

¹⁰⁹ Badiou (2013b): 78.

¹¹⁰ Badiou (2013b): 86.

Hakikat etiği, “Devam et!” buyruğu altında, “feraset (taklitlere kanma!), cesaret (vazgeçme!) ve itidal (Bütünlük aşırılığına kapılma!)” araçlarını bir araya getirmektedir,¹¹¹ diğer bir deyişle feraset yoluyla “doğru ile yanlış karıştırma”, cesaret yoluyla “doğruya ihanet etme,” itidal yoluyla “bütünsel ya da ‘tözel’ hakikat fikrine karşı koy” buyruklarını geliştirmekte ve birleştirmektedir.¹¹² Peki, amacı nedir? Hakikat etiğinin amacı, dünyayı bir Yasa'nın soyut hakimiyetine tabi kılmak ya da dışsal ve radikal bir Kötü'ye karşı mücadele etmek değildir; onun tek amacı, “hakikatlere gösterdiği sadakat yoluyla,” bu hakikatlerin “dublörü” ya da “karanlık yüzü” olan Kötü'yü savuşturmaya çalışmaktır. Bu bakımdan bu etiğin öne çıkmasının en belirgin göstergesi, terör, ihanet ve felaketi savuşturmaya çalışabilecek¹¹³ bir etik savunusu olmasıdır.

Badiou'nun etik felsefesinde olay durum, kanılar ve kurumsal bilgiden ziyade başka bir şeyi ortaya çıkarmakta, meydana getirmektedir; olay, görünür görünmez ortadan kaybolan, yok olan tehlikeli, riskli, öngörülemez tamamlayıcı ektir.¹¹⁴ Badiou etiği “Tanrı, insan ve Başkası/öteki gibi soyutlamalarla değil, somut *durumlar* ile ilişkilendirerek ona bambaşka bir anlam verir.” “Özne kendini durumdan, örneğin bir siyasal adaletsizlik durumundan (bir grevden, bir polis şiddeti, *hak ihlaline dayalı adaletsiz bir uygulamadan*) alınan bir talep karşısında etik olarak bağlar. Ama bu talep duruma indirgenemez.”¹¹⁵

Mesela, yerel bir alanda yaşadığınız ya da yaşanmakta olan ayrımcı, dışlayıcı ve ötekileştirici durumlara karşı geliştirilecek bir talep genel adalet talebi olacaktır. Buna göre benim yaşadığım bir adaletsizlik örneği, benim dışındaki bir öznenin talebiyle genelleşmektedir. Ancak kötülüğe karşı bir duruş olarak ahlaki görev ile ötekinin durumunu anlayarak kendin gibi olmasını isteme talebi bundan ayrıdır. Bu “bana yapılmamasının” karşılığı değildir. Hak ettiği bir şeyde devreye giren etik kavrayış “hakikat etiği” olarak uygun bir talep gibi görünmektedir. Böylesi durumlar, hakikatler etiğini olumlar. Bu etik, Badiou'nun “hakikat işlemleri dediği şeye yönelik kalıcı ve göreci-olmayan düsturlar” olarak anlaşılır. Badiou'nun katıldığı eylemden örneklendirirsek, “Paris'teki göçmen işçilerin eşit muamele görmelerini, genel haklar ve nimetlerden yararlanmalarını sağlamak için belli bir süre boyunca çalışmaya adanmış bir hakikat işlemidir.”¹¹⁶ Burada doğru ya da hakikat “sınanabilir veya bilimsel olarak doğrulanabilir bir önermenin özelliği demek değildir. Daha ziyade, “doğrunun temel anlamı, İsa'nın kendisinin hakikatin ta kendisi olduğunu söylediği anlamdır. İsa'nın hakikat olduğunu söylemek demek, onun hayatının doğru hayat, yani iyi hayat, ibret alınacak hayat, insanlara model olacak hayat, hepimizin sadık olmaya çalışmamız gereken hayat olduğunu söylemek demektir.”¹¹⁷

Etik önceden verili herhangi bir özne açıklamasına dayalı olamaz, çünkü özne kişinin “olduğu şey” değildir; o, “haline geldiği” şeydir. O halde Badiou'nun öznesine ancak “oluş-halindeki özne” denilebilir.¹¹⁸ O oluş süreci içinde bazı şeyleri yaparak, mesela erdemli davranış adımı alan şeyler, kazanılan bir şey de değildir. Badiou'nun öznesi, buna göre Kant'ın bilen, yargıda bulunan öznesinden tamamen farklıdır. Onun öznesi mistiğe benzer ancak mistik değildir. Bu kendi içinde kendiyile olan bir devinimdir, dönüşümdür. Bu bakımdan onun öznesi Whitehead'in öznesine daha yakın görünmektedir. Whitehead, öznenin kendi içinde yaşadığı serüveni, değişim ve sürekliliğin sorumluluğuna dâhil etme anlamında özneyi, “özne”-“üst-özne” ilişkisi yoluyla düşünmektedir. Bu yüzden o özne yerine, “üst-özne” kavramını kullanmayı tercih etmektedir. Onun öznesi hem oluş halindedir hem de kendi oluşunun ötesine geçen bir şeydir. Badiou'nunki gibi Whitehead'in öznesi de aynı şeyi iki defa deneyimleyemez, o sadece bir şeyi bir defa deneyimleyebilir.¹¹⁹

Din'in Olumsuzluğuna Rağmen Paul

Badiou'nun bir olayın koşullarından biri olarak dini dışarıda bırakması problemlidir.¹²⁰ Ancak Badiou'nun etik deneyim yapısı, Aziz Paulus hakkında 1997'de Saint Paul: La Foundation de

¹¹¹ Badiou (2013b): 92.

¹¹² Hallward, Peter (2001), “Translator's Introduction,” Alain Badiou, *Ethics: An Essay on the Understanding of Evil* içinde, Translated and introduced by Peter Hallward, London&New York: Verso, s. xii.

¹¹³ Badiou (2013b): 76.

¹¹⁴ Badiou (2013b): 72.

¹¹⁵ Critchley, Simon (2001), *Sonsuz Talep: Bağlanma Etiği, Direniş Siyaseti* (Çev. Tuncay Birkan), İstanbul: Metis, s. 53.

¹¹⁶ Critchley (2010): 54.

¹¹⁷ Geuss, Raymond (2001), *The European Journal of Philosophy*, C. 9, S. 3, s. 387-91, s. 389'dan Critchley (2010): 54.

¹¹⁸ Critchley (2010): 55.

¹¹⁹ Whitehead, Alfred (2021), *Süreç ve Gerçeklik* (Çev. Kevser Çelik), Ankara: Fol Kitap, s. 77.

¹²⁰ Critchley (2010): 58.

İ'universalisme'dir (Aziz Paulus: Evrenselciliğin Temeli). Paulus'un Badiou'yu ilgilendiren özne ile olay arasındaki bağlantısıdır. Daha doğrusu, Badiou şöyle sorar: Hangi yasa, özneyi, "tek kanıt" tam da öznenin onu beyan etmiş olması olan bir olay ile bağlantılı olarak yapılandırılabilir? Paulus'a göre bu olay elbette İsa'nın dirilmesidir ki bu da Badiou gibi bir ateist için ancak masal" konumundadır.¹²¹ Burada Badiou'nun kurucu varlık-olay ikiciliği ile bağlantılı olarak şunu vurgulamak yararlı olur. "Olay, Paulus'un haklı olarak deliliğe benzettiği bir iman etme eylemi talep eder."¹²² Badiou Paulus okumasında etik deneyimin yapısını, "inayet, iman, sevgi ve umut" şeklindeki dört uğrak haliyle biçimselleştirir:

- 1- İyi talebinin, Badiou'nun *adresse* dediği evrenselliği söz konusudur. Paulus buna inayet, *charis* adını verir.
- 2- Öznenin *charisma*'sı, yani "inayete ermişliği", bir iman etme (Badiou buna *la conviction*, itikat, inanç der) eylemiyle bu inayetin beyan edilmesinden ibarettir. Dolayısıyla iman, öznenin zuhur edişi ya da ortaya çıkışıdır, kendisine yöneltilen talebi onaylayan öznel bir kesinliktir.
- 3- İman öznedeki ortaya çıkmışsa, o zaman sevgi de kendini imanımla kendi iyisine bağlamış olan öznenin pratik emeğidir. Sevginin pratik unsuru "komşunu kendi gibi sev" düsturudur. Sevgi etik özneye tutarlılık veriyor ve onun hakikat işleminde sebatkar olmasını sağlıyor.
- 4- Sevgi kendini adaletle umut sayesinde bağlar. Umut edilense, adaletin yerine geleceğidir ve bu adalet gereğinin ürettiği öznel düstur da, Badiou'nun "devam et!" düsturudur. Yani itikadında devam et ve komşunu kendin gibi sev.¹²³

Buna göre "özne ve olay aynı anda var olmaya başlar. Hıristiyanlığın zamanı bugündür." "Özne burada İsa'nın yaşayan varlığıyla bir özdeşleşme ilişkisine girerek var olmaya başlar."¹²⁴ Özneyi Olay'a sadakati tanımlamaktadır. "Özne olay'dan sonra gelir ve kendi durumu içinde onun izlerini ayrımsadıkça kendini daim kılar."¹²⁵

"Hakikat-Olayı"na ihanet etmenin üç temel yolu, "basit inkâr, ufak bir rahatsızlıktan başka hiçbir şey olmamış gibi eski yapı ve uygulamaları aynen takip etme çabası"dır.¹²⁶ Badiou "hakikatler çoğulluğu"na daha doğru ifadeyle "hakikat efektleri"ne karşıdır. Ona göre Hakikat olumsuzdur, bu da onun "somut tarihsel bir duruma" dayanması demektir. Bu da durumun kendi hakikatidir. Ayrıca Badiou'ya göre her somut, olumsal ve tarihsel durumda dile getirilecek olan "*bir ve yalnızca bir Hakikat*" vardır ve bu "ezelidir."¹²⁷ Hakikat Müslümanlar açısından tek hakikat dinin temel kaynağı olarak Tanrı'nın Birliği ve onun açığa çıkarıldığı Kur'an metnidir. Bu anlamda Müslüman da tek bir hakikat-olayına sadakat gösteren kişi olacaktır. Eğer bu durum böyle değilse, yani Hakikat-Olayı bozulmuş ya da ihanete uğramışsa bunun açığa vuruluşu da bellidir. Artık o, Hakikat-Olayı'na göre değil, inkâr yoluyla kendi her yerde karşılaşılabilecek sıradan tanımlamalara ve zihin durumlarının yansımalarına göredir.

Hakikatler çoğul değilse, din nasıl olacakta, var olması anlamında, felsefenin muhatabı olacak? Şayet o felsefenin muhatabıysa, bu durumda bir türeyim olarak, politika, sanat, aşk ve bilim gibi sınıflamaya dahi edilmesi gerekmez mi? Ya da şöyle soralım felsefe gerçekte hem dini ruhu hem de teolojiiyi temizleyebilir mi?

Badiou, Nietzsche'nin "Tanrı öldü" sözüne farklı bir açıklama getirir. O, "Tanrı mevcut değildir," teorik yargısı ile "Tanrı öldü" şeklindeki tarihsel tanımlama arasında bir ayrımın var olduğunu belirtir. İlki açık bir şekilde Tanrıyı bir kavram olarak alır. İkincisi, yani Tanrı öldü'deki Tanrı ise tanrı yerine özel (proper) bir isimdir. Özel bir isim olarak ifade özel bir kıvrılmaya, burkulmaya etki eder. Bu sadece ve sadece bir anda canlı olmuş olan bir yaratığı ifade edebilir, ancak artık o öyle değildir. Sonuçta, canlı bir Tanrı "daima birinin Tanrısıdır." Yani Tanrı buradan sonlu bir Tanrı'dır. Gerçekte Badiou, burada doğrudan Nietzsche'yi takip eder. Tanrının ya da tanrıların sonluluğunu tanıma, özünde, böyle bir

¹²¹ Critchley (2010): 56.

¹²² Critchley (2010): 57.

¹²³ Critchley (2010): 57.

¹²⁴ Critchley (2010): 57.

¹²⁵ Žizek (2005): 157.

¹²⁶ Žizek (2005): 158.

¹²⁷ Žizek (2005): 158, 159.

yaratığın tümel-olmayışının, evrensel olmayışının ve hakikat-olmayışının açık delilidir. Zerdüş'te¹²⁸ deli adamın ilan ettiğine benzer şekilde, Badiou da aslında Tanrının öldüğünü ilan eder ve bu ölümü kendisinin düşünce için büyük ve muazzam bir şey olduğunu da ilan eder. Bu yüzden varlığını sürdüren artık hiçbir din mevcut değildir, sadece dinin tiyatrosu mevcuttur.” “Dinin tiyatrosu,” olay'ın konumunu belirler. Bu tiyatronun her yerde yaşanıyor olması onu yeni bir olay adını almaya götürmez. Kavram olarak Tanrıya gelince bu da tamamen metafizik betimlemeden başka bir şey değildir. Bu tanımlama metafizik bir kibirdir, bencilliktir. Badiou'ya göre Kavramın Tanrısının dinlerin Yaşayan Tanrısına karşı yönelik rasyonalist savaş-makinasının göbeğinde yer aldığını kabul eder. Badiou için, bugün felsefenin görevi, Tanrıdan üç katı daha yoksun olmaktır.” Bu matematik aracılığıyla sonsuzun birbirine bağlı “sekülerizasyonu”nu gerektirecektir.¹²⁹ Terör ve kötü uygulamadaki görünümüyle Tanrı'nın kurtarıcılığını imler mi? Bu kolay görünmüyor. Çünkü “kutsalın, esrimenin ve terörün üçlü etkisi felsefi işlemleri bozar ve onu, kendi ediminin taşıyıcısı olan aporetik boşluktan ceza hükümlerine sürükleyebilir. Bu andan itibaren felsefe düşüncede her felaketin tetikleyicisi olur.”¹³⁰

“Ürkütücü “terör” mefhumu, tam da siyasi hakikatin ardında etkin olduğu düşünülen evrensellik, çıkarların tikelliğiyle şiddetli bir çarpışmaya girdiği anda ortaya çıkar.” Ancak Badiou'nun belirttiğine göre bu çatışma Fransız devrimcileri, özellikle büyük devrimciler tarafından “erdemden başarısız olduğu yerde terörün kaçınılmaz” olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Böyle bir yorum karşısında Badiou, “Peki, erdem nedir?” diye sorar. Siyasi irade ya da Saint-Just'e göre erdem “kamu bilinci”dir, yani “eşitliği salt bireysel özgürlüğün, evrensellik ilkelerini ise tikellere özgü çıkarların üstüne koyan şey”dir.¹³¹ Böyle bir tartışmanın hala güncelliğini koruduğunu düşünen Badiou, günümüzde durum nedir? diye sorar ve şöyle cevap verir:

“Batı'da tadını çıkardığımız ve üzerine titrediğimiz hürriyetin bedeli, önce kendi ülkemizde, sonra ülke dışında ortaya çıkan feci bir eşitsizliktir. Felsefi açıdan bakıldığında, günümüzde adalet falan yoktur. Bu açıdan, büyük atalarımız Jakobenlerin bahsettikleri anlamda, erdemden büsbütün yoksunuz. Bir yandan da terörist olmamakla böbürleniyoruz.”¹³²

Badiou, kendi çağının bu durumunu Saint-Just'ün adlandırmasıyla “yozlaşma” olarak nitelendirir. Onun “yozlaşma” kavramıyla kastettiği ise “her türden ilkedden yoksun olduğu halde, kendini olabilecek en iyi dünya olarak sunan ve kendisinden nemalananların çoğu tarafından gerçekten öyle olduğu varsayılan bir dünyayı ayakta tutan düşünsel yozlaşma”dır.¹³³

“Bir dünya olmayan, bir olan bir dünya olmayan”¹³⁴ Müslüman coğrafyada, özellikle Müslüman Arap dünyasında, “Bağışlanamaz” biçimdeki kötülükler, Derrida'nın dediği gibi, “dönüşüm olmaksızın, iyileştirme olmaksızın, nedamet olmaksızın ya da vaat olmaksızın” kendisini tekrar edebilir.¹³⁵ Hangi kötülük olursa olsun, içinde yaşadığımız bu dünyada kötülüğün hep var olacağı gerçeğini Sokrates “hiçbir kötülük benimle sona ermeyecek”¹³⁶ diyerek haykırıştı. Nihayetinde felsefenin konusu, Badiou'ya göre “filozofun biricik sorusu” dediği “gerçek yaşam”dır. Bu “gerçek yaşam” da “zahmete değen bir şey, yaşama çabasına değen ve parayı, hazları, iktidarı çok gerilerde bırakan bir şey”i¹³⁷ imlemektedir. Buna göre terörü ve terör gibi tüm kötücül olaylar da dahil dünyada yaşadıklarımız üzerine düşünürken felsefe aslında tek bir şeyin peşindedir. O da, en başat örneğini Sokrates'te gördüğümüz “gerçek yaşam”dır.

Sonuç

Her şey değişiyor. “Aynı nehre iki defa giremezsin;” Badiou “asla iki kere inanmayacağın şeyi sev,” diyor. Bu, “sadece inana geldiğin şeyi sev”in¹³⁸ tamamen karşısındadır. “İnana geldiğin şey” kişisel kanaatin dışı vurumudur. “İnana geldiğin şey” ne benim ne de gelen olarak kendisinin hiçbir

¹²⁸ Nietzsche, Friedrich (2017), *Böyle Söyledi Zerdüş* (Çev. Mustafa Tüzel), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 85.

¹²⁹ Clemens (2008): 352.

¹³⁰ Badiou (2005): 141; Badiou (2006): 119.

¹³¹ Badiou (2013a): 37-38.

¹³² Badiou (2013a): 38.

¹³³ Badiou (2013a): 38-39.

¹³⁴ Derrida (2008): 142.

¹³⁵ Derrida, Jacques (2005), *Kozmopolitizm ve Bağışlama Üzerine* (Çev. Ali Utku-Mukadder Erkan), İstanbul: Birey Yayınları, s. 50.

¹³⁶ Platon (2021), *Sokratesin Savunması: Euthyphron, Apologia, Kriton, Phaidon* (Çev. Ari Çokona), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 46.

¹³⁷ Badiou (2017): 16.

¹³⁸ Badiou (2013b): 60.

yaratıcılığının yaşanmadığını savunur. İncancıma göre, “O [Tanrı] her gün (her an) yeni bir işte”¹³⁹ ise ben de her an bir edim ve yeni yaratıcı bir edimde olmalıyım. Çokluk içinde varoluş sergilemek zorunda olan Müslüman öznenin farkında olması ve sadık kalması gereken bu ilke olsa gerek. Bu yaşanmıyorsa Badiou’cu ifadeyle “özneleşme” de, Olay da yok demektir.

Nihayetinde Badiou’nun hakikat etiği ile açıklığa kavuşturduğu en önemli şey, gerek terör adı altındaki kötülüklerin gerekse diğer kötülüklerin temelinde özne olamayışın bulunmasıdır. Dolayısıyla bu, Badiou’nun söz konusu etiğinde kötülük problemine, genellikle metafizik kaynaklı bir sorun olarak ele alınan din felsefesinden farklı bir şekilde yaklaştığını göstermektedir. Din felsefesinde kötülüğün sorgulanması ya Tanrı kavramı üzerinden ya da kötülük kavramı üzerinden yapılırken, Badiou bu sorgulamayı hakikat üzerinden yapmakta ve kötülüğü hakikat sürecinin içinde aramaktadır.

Badiou’un “hakikat etiği” iddialıdır. Özellikle içinde yaşadığımız tüm kötücül ve felaket dolu olaylar içinde kötünün görünüş biçimi hakkında söyledikleri önemli görünmektedir. İlk olarak geçmişin mutlak doğruluğu ve değişmezliğine yapılan vurgu olarak görünen “terör” olarak kötü, tüm insanlığın problemidir. Terörün dinle ya da özellikle İslam’la özdeşleştirilmesi sadece felaket olarak kötülüğü artırmaya destek sağlar. Din, Badiou olumsuzlarsa da bir serüven ifade eder; aynı zamanda hem teoride hem de kendi özsel talep ediş durumunda olumlu eylemlere açıktır. Kötünün görünüşünün ikinci biçimi “sadakate yaraşır yaşamayı başaramamaktır.” Bu noktada terör bu sadakati yaşayamamanın bir sonucudur. Bu varolanın kendisine bir ihanet olmasının ötesinde, geleneğine, tüm insanlık varlığına karşı ihanettir ve kötüdür. Ve diğer bir görünme biçimi de güç ile totalitarizmi özdeşleştirme kötülüğüdür. Gücün hak olarak kabul edildiği çağ, felaketin habercisidir. Bunu ister yerel ölçekte isterse küresel ölçekte alalım sonuç felaket olacaktır. Şayet kendi yerelinizde, çalıştığınız kurumda, oturduğunuz mahallede ya da dünyada bir sorun varsa, buradaki durumdan hareketle ortaya çıkarılan bir etik tavır alış zorunlu görünmektedir.

Hakikat etiğinin önemli kılan noktalardan bir diğeri, hakikat, özne ve olayın tek bir süreç içinde yer almasıdır. Bu, hakikat olayı’na ihanetin biçimlerini de görünür kılmaktadır. Hep yapılan örnekleriyle söylersek, basitçe kabul etmeme, yani inkâr, ya da küçük bir rahatsızlık duymanın ötesinde bir şey olmamış gibi yaşamaya devam etme ve yaşana geleni aynen olumlayıp devam etme, tüm bunlar hakikate ihanetin biçimleridir.

Hakikat etiğini önemli kılan bir diğer nokta da felsefenin yapıma biçimiyle ilgilidir. Badiou’nun sofist betimlemesini Müslüman düşünce edimi üzerine uygulanırsa, Müslüman düşünürün kendi varlığından söz edebilmesi için, kendi sofistlerinin varlığına tahammül gösterebilmesi kadar kendi anının “Hakikat”ini de yaşayabilecek tek bir alanla sınırla yetinmemesi zorunluluğudur. Dinin sofistleri, “Tanrı adına” Tanrı’nın sözlerini tek bir alanın ve tek bir yorumun kendisine kurban etmeleriyle görünürler. Onlar hakikatin değil, yaşana-gelenin peşindedirler, bu da Badiou’ya göre sadece bir “ihanel”tir. Sofistte her şey tekdir, ya da hakikat adını alacak hiçbir şey yoktur. Müslüman sofistte hakikati kendince birler, ama onda çokluk söz konusu değildir.

Müslümanlar da artık günümüzde pratik hayattaki eylemleri dikkate alarak din ile ahlakın aynı şeyi söylemesi gerektiği konusunda konuşmalı ve onun ötesine geçmelidirler. Günümüzde kendilerini dindar olarak adlandıranlar dindarlığın, ahlakı garantilemediği sürece, değer alanlarında söz dizisi olmaktan öte bir anlam içermediğini görmelidirler. Onların görmesi gereken bu şey aslında, Badiou’nun her öznedeki bulmayı denediği, sanat, bilim, aşk gibi niteliklerin ve felsefenin bir aradanlığını söyleme ve gerçekleştirme eksikliğidir. Birey olmakla, Badiou’ya göre özne olmak aynı şey değildir. Şayet bu eksiklik devma ettirilirse, her şey, ki olasılıkla dini yanlış ve sadece politik dille anlama da dahil öznenin varlığına, kişinin özne olarak kendini “oluş”a açmasına engel oluşturur. Bu da öznenin sürekli bir “akış”ta, “süreç”te olması gerektiğinin altını çizmekle beraber “bir şeyin doğrusu” anlaşılmasından hakikatin anlaşılamayacağını gösteriyor. Sonuç olarak Badiou’nun Hakikat etiğinin terör adı altındaki tüm kötülükleri ve diğer kötülükleri savuşturabileceğinin kesinliğini iddia etmesek de, umudunu taşımaktayız.

¹³⁹ Rahman 55/29 (Süleyman Ateş, *Kur’ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*, İstanbul:Yeni Ufuklar Neşriyat, Tarihsiz, s. 531).

Kaynakça

- Arendt, Hannah (2014), “İnsanlık ve Terör,” *Formasyon, Sürgün, Totalitarizm: Anlama Denemeleri 1930-1954* (Haz. Jerome Kohn, Çev. İbrahim Yıldız) içinde, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Arendt, Hannah (2014a), *Kötülüğün Sıradanlığı: Adolf Eichmann Kudüs'te* (Çev. Özge Çelik), İstanbul: Metis.
- Ateş, Süleyman (Tarihsiz), *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*, İstanbul:Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Badiou, Alain (2005), *Felsefe İçin Manifesto* (çev. Nilgün Tural-Hakkı Hünler), İzmir: Aralık.
- Badiou, Alain (2006), *Sonsuz Düşünce* (Çev. Işık Ergüden-Tuncay Birkan), İstanbul: Metis.
- Badiou, Alain (2009), *Başka Bir Estetik* (Çev. Aziz Ufuk Kılıç), İstanbul: Metis.
- Badiou, Alain (2011), *Tarihin Uyanışı* (Çev. Murat Erşen), İstanbul: Monokl Yayınları.
- Badiou, Alain (2013), *Yüzyıl* (Çev. Işık Ergüden), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Badiou, Alain (2013a), *Yeni Bir Siyaset İçin Felsefe* (Barış Özkul, Erkal Ünal), İstanbul. Encore Yayınları.
- Badiou Alain (2013b), *Etik: Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme* (Çev. Tuncay Birkan), İstanbul: Metis.
- Badiou, Alain (2017), *Gerçek Yaşam: Gençliği Yoldan Çıkarmaya Yönelik Bir Çağrı* (Çev. Işık Ergüden), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Berktaş, Fatmagül (2012), *Dünyayı Bugünde Sevmek: Hannah Arendt'in Politika Anlayışı*, İstanbul: Metis.
- Borrador, Giovanna (2008), “Terörizmin Yeniden inşası”, *Terör Günlerinde Felsefe: Jürgen Habermas ve Jacques Derrida İle Diyaloglar* (Haz. Giovanna Borradori, Çev. Emre Barca) içinde, İstanbul: YKY.
- Clemens, Justin ve Jon Roffe (2008), “Philosophy as Anti-Religion in the Work of Alain Badiou,” *Sophia* 47: 345-358.
- Critchley, Simon (2010), *Sonsuz Talep: Bağlanma Etiği, Direniş Siyaseti* (Çev. Tuncay Birkan), İstanbul: Metis.
- Critchley, Simon (2013), *İmansızların İmanı: Siyasal Teoloji Deneyleri* (Çev. Erkal Ünal), İstanbul: Metis.
- Çelik, Kevser (2014), “İyi Bir İdeal Olarak Medeniyet Tasavvuru: ‘Süreç Medeniyeti’”, *tabula rasa felsefe&teoloji*, (Print)Yıl:9 Sayı:27 Eylül-Aralık 2009-(Online) Yıl:1 Sayı:1 Eylül-Aralık, ss. 21-35.
- Derrida, Jacques (2005), *Kozmopolitizm ve Bağışlama Üzerine* (Çev. Ali Utku-Mukadder Erkan), İstanbul: Birey Yayınları.
- Derrida, Jacques (2008), *Otoimmünite: Gerçek ve Simgesel İntiharlar, Jacques Derrida'yla Söyleşi, Terör Günlerinde Felsefe: Jürgen Habermas ve Jacques Derrida İle Diyaloglar* (Haz. Giovanna Borradori, Çev. Emre Barca) içinde, İstanbul: YKY.
- Geuss, Raymond (2001), *The European Journal of Philosophy*, C. 9, S. 3, s. 387-91.
- Habermas, Jürgen (2008), *Köktendincilik ve Terör, Habermas'la Söyleşi, Terör Günlerinde Felsefe: Jürgen Habermas ve Jacques Derrida İle Diyaloglar* (Haz. Giovanna Borradori, Çev. Emre Barca)

içinde, İstanbul: YKY.

Hallward, Peter (2001), “Translator’s Introduction,” Alain Badiou, *Ethics: An Essay on the Understanding of Evil* içinde, Translated and introduced by Peter Hallward, London&New York: Verso.

Hallward, Peter (2003), Badiou: A Subject to Truth, Minneapolis: University of Minnesota Press.

Kiriş Yılmaz, Nurten (2016), “Alain Badiou ve Etik”, *Çağdaş Fransız Felsefesinde Etik* içinde, Editör: Veli Urhan, Ankara: Hece Yayınları.

Kiriş Yılmaz, Nurten (2019), “Badiou ve Kötülük Problemi,” *SADAB IV. International Social Research and Behavioral Sciences Symposium*, (tam metin basılmış bildiri), October 19-21, 2019 Antalya, ss. 268 273.

Nietzsche, Friedrich (2017), *Böyle Söyledi Zerdüşt* (Çev. Mustafa Tüzel), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Platon (2021), *Sokratesin Savunması: Euthyphron, Apologia, Kriton, Phaidon* (Çev. Ari Çokona), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Zizek, Slavoj (2005), *Gıdıklanan Özne: Politik Ontolojinin Yok Merkezi* (Çev. Şamil Can),

Zizek, Slavoj (2018), *Şiddet* (Çev. Ahmet Ergenç), İstanbul: Encore Yayınları.

Whitehead, Alfred (2021), *Süreç ve Gerçeklik* (Çev. Kevser Çelik), Ankara: Fol Kitap.